

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

На сучасному етапі розвитку суспільства гостро постає питання духовного виховання дитини-дошкільника. Варто зазначити, що у руслі перебудови освіти і виховання дітей, починаючи з дошкільного віку, у національній системі освіти здійснюється пошук нових шляхів до визначення змісту, виховання дошкільників на народних традиціях, звичаях, обрядах.

Виховання особистості – велике і складне завдання, що має стояти у центрі уваги педагогів і батьків. Народна педагогіка вчить: дитину треба виховувати тоді, коли вона «ще лежить поперек ліжка». Дошкільне дитинство це сприятливий період для розвитку особистості дитини. Надзвичайна пластичність психіки, велика емоційна чутливість сприяють розвитку моральних почуттів, роблять дошкільний вік найголовнішим періодом життя людини для формування моральних основ. Як зазначає Л.Н. Проколієнко своєчасне моральне виховання дітей необхідне для оздоровлення суспільства. Тому проблема духовно-морального виховання особистості дитини старшого дошкільного віку є досить актуальною та має незаперечне практичне значення.

Проблемою духовності та морального виховання займалися Т. Шевченко, К. Ушинський, М. Драгоманов, Леся Українка, С. Русова, Г. Ващенко, В. Сухомлинський, В. Суханова, М. Стельмахович, О. Воропай, Н. Злагада, О. Кравець, Г. Лозко, Ю. Руденко, Г. Волкова, Г. Виноградов, В. Скуратівський, А. Гашимов, А. Ізмайлов, В. Зеньківський, І. Бех та ін.

Але поза межами дослідження залишилася проблема духовно-морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

При написання статті ми ставили за мету висвітлити змістове наповнення основних ключових понять проблеми дослідження, здійснити теоретичний аналіз наукової літератури з піднятої проблеми та обґрунтувати актуальність та практичну значущість піднятої проблеми.

Сьогодні на часі не стільки проблеми технізації життя, скільки його окультурення, створення людського суспільства, формування у нього позитивного мислення, душевної рівноваги, конструктивної поведінки,

свідомості й відповідальності. Дедалі актуальнішим стає свідоме існування людини, що ґрунтується на врахуванні нею власної природи і підпорядковується завданню самовдосконалення, духовного зростання та морального розвитку. На жаль, у системі нашої освіти досі існує значний дисбаланс, сутність якого в надмірному акцентуванні на розвитку інтелектуальних та фізичних здібностей дитини і в недостатньому – до психічного, а особливо духовного аспектів особистості. Усе це потроху робить свій внесок у витвір під назвою «програмаічна мораль» [3].

Адже людина не тільки тілесна , але й духовна істота, вона прагне не тільки до фізичного розвитку, але й до духовного становлення. Поєднати у собі особистісне й народне, земне й небесне, тілесне й духовне – це природна необхідність людини, покликаної у цей світ. Людські відносини навіть у найменшому їх діапазоні повинні виключати будь-які прояви безтактності й непорозуміння один одного. Необхідні нові підходи до формування морального буття підростаючого покоління, нові методи морального виховання з урахуванням сучасних вимог. Не випадково, що наш час є часом науки і релігії. Адже християнська культурна традиція є найяскравішим виразником духовного досвіду людства. Релігія, так само як і мова та звичаї, є творінням людського суспільства.

На основі такого підходу основна мета виховання полягає у тому, щоб сформувати високоморальну, добропорядну, чесну особистість. Душа дитини набагато раніше потребує уваги й турботи, ніж її розум. Американський педагог і філософ Гегель Горн писав: «Виховання є вічний процес найвищого пристосування до ідеї Бога людської істоти вільної, свідомої, фізично та інтелектуально розвиненої, до такої ідеї Бога, як він виявляє себе в оточенні людини – інтелектуальному, емоційному і вольовому» [4].

Проблема виховання малих дітей щодалі висувається на перший план. Над нею замислюються психологи, педагоги, філософи. Особливо гостро стоїть питання вибору форм та методів навчання і виховання, що приведуть дітей до пізнання світу та істини. Ще 1917 р. у праці «Нова школа» С. Русова писала, що наука повинна включати насамперед Закон Божий. З дошкільного віку діти повинні отримати основні поняття про Бога, його існування, про морально-етичні принципи, що відповідатимуть майбутньому життю кожної дитини. Діти повинні зрозуміти релігію як відображення навколишнього світу в складному, суперечливому духовному житті людини.

Як свідчить ретроспективний аналіз, уперше про духовне виховання йшлося у «Повчанні дітям» Володимира Мономаха, «...старших шануй, як

батька, а молодих, як братів, у домі своєму не лінуються, але за всім доглядайте: не покладайтеся на тивуна, ні на отрока, щоб не насміхалися ті, що приходять до вас, ні з дому вашого, ні з обіду вашого...» [6].

Я. Коменський розглядав виховання духовності поряд із пізнанням світу. Тільки внутрішньо вільна людина може бути моральною, – вважав він, – бо вона може свідомо прийняти на себе людські права і обов'язки, діяти по совісті, а не з примусу чи страху. У «Материнській школі» він наголошував на вихованні у дітей таких «добрих якостей», як помірність, охайність, шанобливість до старших, люб'язність, справедливість, терплячість. Особливо важливо, на його думку, розвивати витонченість манер і разом з тим привчати триматися гідно. В усьому поводитися стримано і скромно. Проблему морального виховання дітей М. Монтесорі трактує, як проблему духовної сфери людини. На її думку, насамперед треба виховувати духовні сили малюка.

Тому й особливої уваги потребує проблема духовно-морального виховання дошкільників. Саме цей термін має право на існування: він підкреслює взаємозв'язок морального й духовного виховання як частини й цілого, тому що людина, дотримуючись моральних норм і постійно змінних й часом суперечливих ситуаціях, повинна мати певні непорушні орієнтири – вищі цінності, що є своєрідним компасом на життєвому шляху. Крім того, термін «духовно-моральне виховання» визначає зв'язок духовної культури суспільства й процесу виховання, тому що з категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, змісту й призначення свого життя.

Адже людина духовна у тій мірі, у якій вона замислюється над такими питаннями: наскільки її внутрішній світ перебуває в злагоді, гармонії з вищими цінностями, духовною культурою людства. Людина духовна у тій мірі, у якій вона здійснює внутрішню роботу зі створення цієї гармонії.

Вчитель чи вихователь повинен показати дитині, що поряд із зовнішнім навколишнім її світом є й інший, внутрішній світ – світ бажань, переживань, почуттів. І цим світом дитина повинна навчитись керувати.

Як свідчить аналіз наукової літератури, від народження дитина має здатність відбивати деякі впливи зовнішнього світу. Як тільки дитина входить у контакт із цим світом, у неї виникають перші враження, переживання, починається її духовне життя. Спочатку це життя дуже примітивне. Воно розвивається з наповненням його певним змістом. Дитина

не приносить його із собою у цей світ в якомусь прихованому вигляді. З цього приводу Я. Коменський писав, що природа не дає людині знань від народження, але кожна людина народжується з пізнавальними рефlekсами, тобто здатною до пізнання речей.

У духовному вихованні дитини моральні почуття, моральне життя, можливо, і не мають центрального значення, можливо, раннє дитинство більш яскраво визначається естетичним прагненням та переживаннями, проте все це правильно лише стосовно емпіричного боку дитинства. Мораль містить й гуманістичну перспективу розвитку людства. «Золотим правилом» моральності вважають: «стався до оточуючих так, як би ти хотів, щоб вони ставилися до тебе». У моральній регуляції важливе місце займають етичні категорії, такі, як совість, почуття власної гідності, честь. Основними категоріями моралі виступають: добро й зло, обов'язок і совість, честь і людська гідність [1]. З перших днів життя доцільно знайомити дитину з героями духовної історії людства, ретельно підбирати розповіді та казки гуманістичного спрямування. Духовне зростання сучасної людини відбувається в період інтеграції духовних знань, коли духовність з індивідуального рівня трансформується на рівень загальнолюдський.

Одна з найважливіших особливостей української культури – духовність. Значною мірою втрачена нині, вона може й повинна ввійти як невід'ємна частина національної ідеї в сучасну українську культуру, стати одним із основних принципів утворення й виховання. Становлення моральних цінностей, виховання чуйної совісті, потреби в осмисленому бутті – ось завдання утворення, які можуть бути сформульовані на основі духовності як складової національної ідеї.

Важливе питання – духовного виховання. Найперше, найголовніше, що необхідно зрозуміти й прийняти кожному вихователеві, при вихованні дошкільників – це основне положення традиційної української педагогіки: щира моральність неможлива без релігійної основи. Формування високодуховної цільної особистості відбувається тільки при звертанні до православної віри, що пропонує перспективу й програму нескінченного самовдосконалення. Світський гуманізм як світогляд, що лежить в основі сучасної вітчизняної педагогічної парадигми, при всій його привабливості – занадто вузька основа для всеосяжної системи утворення й виховання, щоб прийняти виклик прийдешнього тисячоріччя.

В. Зеньківський, відомий релігійний діяч, вважав, що духовність – це не особливе надпсихічне життя, а основне життя людини, провідниками

якого зовні є психічна й фізична сфери. Суттєве й головне в духовному житті, як він підкреслює, полягає в пошуках Безмежного і Абсолютного. Дуже точно з приводу цього висловився блаженний Августин: «Для Себе Ти сотворив нас, Боже, і не заспокоїться душа наша, поки не зіллється з Тобою» [5].

Досліджуючи проблему духовно-морального виховання у контексті сучасності слід зазначити, що вона у нашому суспільстві ускладнюється, засобами масової інформації, які пропагують культ грошей, жорстокості, розпусти. Поняття добра, совісті й милосердя нині знецінені, а багатство зведено у ранг найвищої цінності: досягнення його будь-якими засобами, за будь-яку ціну стало жаданою метою, багатству поклоняються, них хваляться. Бідний, але чесний громадянин країни, що володіє вищезгаданими чеснотами, виявився поза полем суспільної уваги й державного захисту. Саме під такий вплив попадає дитина з раннього дитинства і особливо дитина старшого дошкільного віку, яка прагне до наслідування, прагне бути подібною до дорослих. Дітей дошкільного та молодшого шкільного віку варто переконувати в тому, що їх життя має бути наповнене загальнолюдським моральним змістом, який ґрунтується на вихованні культурно-національних і релігійних чесноти таке як: віра, поміркованість, скромність, безвинність, повага до людини. Дитяче серце надто чутливе до прищеплювання цих думок, дитяча душа глибоко переживає радість здійснення добра для людей. Якщо духовно-моральне виховання підкріплюють добрими настановами, спонуканнями до добрих справ для людей, у серці з малих років утверджуються внутрішні духовні сили, що обмежують бажання і вередування. А це дуже важливо для формування громадянської порядності.

Отже, від того, яка міра духовності стане основою життя особистості, залежить майбутнє української нації. Адже моральність нації – основа духовної стійкості та спадкоємності її історичного буття.

Подальші перспективи досліджень у цьому напрямі можуть бути пов'язані з пошуком нових ефективних методів підтримки процесу духовного розвитку особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексий II, Святейший Патриарх Московской и всея Руси. Проникнутесь идеей духовного обновления жизни... // Духовно-

- нравственное воспитание. – № 2. – 2006. – С. 3-44.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання. – К.: Либідь, 2006. – С. 38-47.
  3. Біблія, або Книги святого письма Старого і Нового Заповіту.
  4. Гегель Г.В. Феноменологія духа // Собр. соч.: В 14 т. – М.: Соцэкгиз, 1959. – Т. 4. – 440 с.
  5. Зеньковский В.В. Психология детства. – М., 1996. – С. 200-221.
  6. Повчання Володимира Мономаха дітям // Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки / За ред. С.А. Литвинов. – К., 1961.